

Список використаних джерел

1. Адаменко Н. «Спільнота дослідників» М. Ліпмана: філософські запитування, обговорення, аргументації та контаргументації вустами дітей. Філософія освіти. 2011. 1-2(10). С. 275-287.
2. "It's absolutely gripping"... The power of Philosophy for Children. URL: <https://oracyscambridge.org/absolutely-gripping/>
3. Wei C, Chen L. The Effects of Philosophy for Children on Children's Cognitive Development: A Three-Level Meta-Analysis. J Intell. 2025 Oct 13;13(10):130. doi: 10.3390/jintelligence13100130. PMID: 41149769; PMCID: PMC12565533.
4. Jana Mohr Lone. Philosophy with children. URL: <https://aeon.co/essays/how-to-do-philosophy-for-and-with-children>
5. Ante Xu. The Importance of Philosophy for Children. International Journal of New Developments in Education, 2022, 4(7); doi: 10.25236/IJNDE.2022.040705.

DOI 10.70286/ISU-28.01.2026.006

ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТНОСТІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ

Іскрик Антон Михайлович

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії

Кафедра Соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики

Український державний університет

імені Михайла Драгоманова, Україна

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту (ШІ) актуалізує не лише технічні та прикладні питання, але й фундаментальні філософські проблеми, серед яких особливе місце посідає проблема суб'єктності. Традиційно суб'єкт пізнання в межах класичної та некласичної філософії науки ототожнювався з людиною як носієм свідомості, інтенціональності та рефлексії. Однак сучасні інтелектуальні системи демонструють здатність до автономного прийняття рішень, навчання, генерації нових знань і участі в науковому пізнанні, що ставить під сумнів антропоцентричну модель суб'єкта [1].

У цьому контексті виникає питання: чи може штучний інтелект розглядатися як суб'єкт наукового пізнання, і якщо так, то в якому філософському сенсі? Відповідь на нього вимагає перегляду усталених категорій філософії науки та формування нових концептуальних рамок.

У класичній епістемології суб'єкт пізнання розумівся як раціональний, автономний і трансцендентальний носій знання. У працях Р. Декарта, І. Канта та їхніх послідовників суб'єкт виступає джерелом смислів і гарантом об'єктивності наукового знання [2]. Наука мислилася як діяльність людського розуму, спрямована на відкриття універсальних законів природи.

Некласична та постнекласична філософія науки (Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд) суттєво ускладнила це уявлення, включивши до аналізу соціальні, культурні та історичні чинники. Суб'єкт пізнання починає розглядатися як колективний, інституційний та контекстуально зумовлений. Проте навіть у цих підходах суб'єктність залишається прив'язаною до людської діяльності.

Поява штучного інтелекту як активного учасника наукових практик ставить під сумнів цю приховану антропологічну презумпцію.

Сучасні системи ШІ виконують функції, які раніше вважалися виключною прерогативою людини: формують гіпотези, аналізують великі масиви даних, моделюють складні процеси, а інколи – генерують наукові тексти. Це зумовлює необхідність розмежування між свідомістю як феноменологічним досвідом і суб'єктністю як функціональною характеристикою пізнавальної діяльності.

У межах філософії науки дедалі поширенішою стає позиція, згідно з якою суб'єктність може мати інструментальний або операційний характер. У такому підході штучний інтелект постає не як носій свідомості, а як агент, здатний здійснювати цілеспрямовану когнітивну діяльність у заданих епістемологічних рамках.

Таким чином, суб'єктність ШІ не є тотожною людській, але може розглядатися як специфічна форма агентності, що виникає в межах соціотехнічних систем.

Одним із ключових аргументів проти визнання суб'єктності ШІ є відсутність у нього інтенціональності в класичному філософському розумінні – здатності мати свідомо спрямовані стани. Проте сучасна філософія науки дедалі частіше використовує поняття «функціональної інтенціональності», яка не вимагає феноменальної свідомості.

Автономія штучного інтелекту також має відносний характер: ШІ діє в межах алгоритмічних обмежень, закладених людиною. Водночас і людський суб'єкт пізнання є обмеженим соціальними, культурними та когнітивними структурами. Це дозволяє говорити не про абсолютну автономію, а про різні ступені та форми автономності.

З огляду на це, доцільно трактувати суб'єктність ШІ як розподілену властивість, що виникає у взаємодії людини, алгоритмів, даних та наукових інституцій.

У сучасній філософії науки дедалі більшого значення набуває концепція епістемологічних екосистем, у межах яких знання продукується не індивідуальним суб'єктом, а мережею акторів [4]. У цій перспективі штучний інтелект постає як невід'ємний елемент колективного суб'єкта пізнання.

Такий підхід дозволяє уникнути як технооптимістичного приписування ШІ повноцінної суб'єктності, так і редукаціоністського заперечення його епістемологічної ролі. ШІ виступає як новий тип когнітивного інструмента, що трансформує саму структуру наукового пізнання.

Таблиця 1. Підходи до інтерпретації суб'єктності штучного інтелекту в сучасній філософії науки

Підхід	Розуміння суб'єктності	Статус штучного інтелекту	Ключові аргументи	Обмеження підходу
Класична епістемологія	Суб'єкт як носій свідомості та раціональності	Об'єкт або інструмент пізнання	Суб'єктність пов'язується з феноменальною свідомістю та рефлексією	Антро-поцентризм, непридатність до аналізу цифрових агентів
Некласична філософія науки	Суб'єкт як соціально зумовлений учасник пізнання	Технічний посередник	Знання формується в межах парадигм і наукових спільнот	ШІ розглядається лише як допоміжний елемент
Функціонально – епістемологічний підхід	Суб'єктність як здатність до когнітивних операцій	Епістемологічний агент	ШІ виконує функції аналізу, моделювання, генерації знання	Відсутність власної інтенціональності
Агентно-мережевий підхід	Суб'єктність як розподілена властивість мережі акторів	Актор у соціо-технічній системі	Пізнання є результатом взаємодії людей, алгоритмів і інституцій	Розмитість меж відповідальності
Пост-гуманістичний підхід	Децентрація людського суб'єкта	Нелюдський суб'єкт пізнання	Критика антропоцентризму, розширення поняття агентності	Ризик онтологічної надінтерпретації
Інструменталістський підхід	Заперечення суб'єктності	Складний інструмент	ШІ не має намірів і цінностей	Ігнорування реальної когнітивної ролі ШІ

Проблема суб'єктності штучного інтелекту в контексті сучасної філософії науки не може бути розв'язана в межах класичних антропоцентричних моделей. ШІ не є суб'єктом у традиційному філософському сенсі, проте він набуває статусу епістемологічного агента, здатного брати участь у виробництві наукового знання.

Сучасні філософські підходи вимагають переосмислення суб'єктності як функціональної, розподіленої та контекстуальної характеристики. Така позиція відкриває перспективи для подальших досліджень проблеми свідомості, відповідальності та етики штучного інтелекту, а також для формування нової соціально-філософської парадигми аналізу науки в умовах цифрової цивілізації.

References

1. Muratkhodjayeva, F. (2024). Cognitive Linguistics Theory in Anthropocentric Paradigm. International Journal of Industrial Engineering, Technology & Operations Management, 2(2), 63-70. <https://doi.org/10.62157/ijietom.v2i2.63>

2. Duarte, N., Massi, L., & Teixeira, L. A. (2022). The committed objectivity of science and the importance of scientific knowledge in ethical and political education. *Science & Education*, 31(6), 1629-1649. <https://doi.org/10.1007/s11191-021-00302-2>
3. Punziano, G. (2025). Adaptive epistemology: embracing generative AI as a paradigm shift in social science. *Societies*, 15(7), 205. <https://doi.org/10.3390/soc15070205>